

ӘОЖ 330(574)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ӨНІРЛЕРІ АУМАҚТАРЫНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН ЖАҢҒЫРТУ**

Сайлау Н.Ж.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан қ, Қазақстан

2000-шы жылдардың бірінші онжылдығында Қазақстан Республикасы өңірлерінің экономикасы орнықты өсуге ие болды. Әлемдік дағдарысқа

қарамастан, жалпы әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер тұрақты болды, бірақ бұл дамусыз, яғни оның құрылымындағы сапалы өзгерістерсіз, техникалық қайта жаракталусыз, өндірістің инновациялық жаңаруынсыз, еңбек өнімділігінің өсуінсіз даму болды, бұл экономика саласындағы тоқырауға әкелді. Сондықтан Қазақстан Республикасының алғашқы Президенті Н.Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы Жолдауында "Әлеуметтік — экономикалық жаңғырту-Қазақстан дамуының басты бағыты" таяу онжылдықтардағы негізгі мәселелер экономика мен әлеуметтік саланы жаңғырту, оларды инновациялық даму жолына көшіру деп атап өткен болатын. Осыны негізге ала отырып, Қазақстан мен оның өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуын жаңғыртудың басты мақсаттары халықтың жоғары өмір сүру деңгейі мен сапасын қамтамасыз етуге қабілетті, қуатты инновациялық экономикасы бар шынайы демократиялық әлеуметтік бағдарланған мемлекетті қалыптастыру, сондай-ақ елдің жаһандық экономикадағы бәсекеге қабілеттілігін қолдау болып табылады [1].

Әлеуметтік-экономикалық жүйені жаңғыртуға бағытталған "Қазақстан-2050" ұзақ мерзімді стратегиясы және оны дамыту жоспарлары ел өңірлерінің қолда бар әлеуетін ескере отырып құрылуға тиіс.

Өңірлер аумақтарының экономикалық дамуын жаңғырту кезінде мынадай мәселелер өзекті болып отыр:

✓ бірінші кезекте не маңызды — экономикалық өсу қарқынын жеделдету немесе инфляцияны тежеу;

✓ қай жаңғыртудан бастау керек — институционалдық (институттарды жақсарту) немесе технологиялық (экономикалық өсуді ынталандыру);

✓ ішкі немесе сыртқы сұраныс қандай сұраныс түріне бағдарлануы тиіс?

Ұлттық экономиканы жаңғырту мемлекеттің және жеке бизнестің жеке ресурстарын пайдалану кезінде де, сол сияқты сыртқы инвестицияларды, жаңа білімдерді, әзірлемелер мен технологияларды тарту арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін. Бізге Қазақстан өңірлеріне озық шетелдік жетістіктер мен өзіндік ғылыми-инновациялық әлеуеттің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, аралас үлгідегі жаңғырту тән болып көрінеді. Қандай да бір аумақ үшін жаңғыртудың нақты түрін таңдау өңірдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетінің жай-күйін егжей-тегжейлі талдауды негізге алуға және өндірістік база, технологиялардың даму деңгейі, еңбек ресурстарының әртүрлі санаттарының кәсіби құзыретінің деңгейі, қолда бар ғылыми-техникалық әлеует, аумақтардың қаржылық мүмкіндіктері және т.б. сияқты аспектілерді қамтуға тиіс.

Осыған байланысты модернизация міндеттерін шешу үшін пайдаланылуы мүмкін әлеуметтік-экономикалық әлеуеттің құрылымдық элементтерінің жиынтығын қамтитын "модернизацияның әлеуметтік-экономикалық әлеуеті" ұғымымен жұмыс жасау орынды болып көрінеді.

"Модернизацияның әлеуметтік-экономикалық әлеуеті" ұғымы ресурстардың жиынтығын ғана емес, сонымен қатар аймақтық жүйелердің сапалық сипаттамаларын да қамтиды. Бұл өндірістік қатынастардың қазіргі жүйесі, даму басымдықтары, өңірлердегі әлеуметтік саясат жаңғырту міндеттерін шешуге қаншалықты бағытталғанын бағалауға мүмкіндік береді.[2]

Өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелерді жаңғырту міндеттерін іске асыру үшін мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) институты айтарлықтай әлеуетке ие. Тиімді экономикалық саясатты қалыптастыру, инвестициялық және инновациялық белсенділікті арттыру, елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, сондай-ақ өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту шарттарының бірі мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылының тиімді институттарын дамыту болып табылады, бұл ЖІӨ-нің өсу қарқынын ұлғайтуға, экономиканың даму қажеттіліктеріне сәйкестік тұрғысынан бюджет секторының тиімділігін арттыруға, инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру кезінде барлық деңгейлердің шығындарын азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ынтымақтастық әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылымның және өндіріс факторларының, капиталдың, жұмыс күшінің, технологиялардың сапасын арттыруды және қолжетімділігін арттыруды, сондай-ақ фирмааралық кооперациялық байланыстарды дамытуды қамтамасыз етеді, шетелдік инвестициялардың экспорты мен тартылуына көмектеседі.

Алайда Қазақстанда МЖӘ тетіктерін құру және пайдалану процесі тек бастапқы сатысында тұр. Кәсіпкерлік ортаны дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау арқылы бизнес пен биліктің серіктестігін кеңейтуге болады. Бизнесті тиімді инвестициялауға ынталандыратын, іске асырылып жатқан шаралармен қатар, мемлекеттік-жеке консультациялар институттарын дамыту, әріптестік жоспарларын қалыптастыру, кәсіпкерлердің жалпы Қазақстандық, салалық және өңірлік бірлестіктерінің белсенділігін кеңейту бойынша практикалық қадамдар да өте маңызды. Осыны негізге ала отырып, мемлекет пен бизнес арасындағы әріптестік қатынастарды аумақтық (өңірлік) және салалық деңгейлерде дамыту керек.

Өңірлерді әлеуметтік-экономикалық жаңғыртуды жүзеге асыруда неоиндустрияландыру шешуші мәнге ие, оны іске асырудың неғұрлым оңтайлы ұйымдық-экономикалық нысаны мақсатты өнеркәсіптік саясат болып табылады.

Өнеркәсіптік саясатты іске асырудың шетелдік тәжірибесін зерттеу әр уақытта индустриялық дамудың локомотиві мемлекеттік ынталандырудың әртүрлі құралдарына айналғанын көрсетеді. Елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру бағытында мемлекеттік міндеттерді жүзеге асыру тетіктерінің нақты тобын таңдау оның бастапқы әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты.

Өңірлерді әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың аса маңызды шарты Қазақстан өңірлері экономикасының қазіргі жай-күйінің ерекшеліктерін, оларда инновациялық идеяларды генерациялау процесін және оларды ілгерілету тәжірибесін әлсіз үйлестіруді ескеретін өңірлік инновациялық жүйені басқару моделін іске асыру болып табылады. Адам әлеуетінің сапасын арттырмай жаңғыртуды табысты жүргізу мүмкін емес, бұл өз кезегінде өңірлерде әлеуметтік саясатты іске асырудың қолданыстағы қағидаттарын, бағыттары мен тетіктерін өзгертуді талап етеді. Бұл жағдайда жаңғыртудың табыстылық дәрежесі әлеуметтік ортаның даму деңгейіне, оның қазіргі бар технологияларды жетілдіру немесе жаңа технологияларды, өнімдер мен көрсетілетін қызметтерді енгізу процесстеріне сезімталдығына, экономикалық өмірді ұйымдастырудың жана

қағидаттарын, басқарудың жаңа модельдері мен тетіктерін іске асыруға және т. б. тікелей байланысты болады.

Ұлттық, сондай-ақ өңірлік деңгейлерде де дамудың жаңғырту моделіне көшу қажеттілігіне байланысты әлеуметтік бағдарланған институционалдық саясатты қалыптастыру қажет, оған мыналар кіреді [5]:

- әлеуметтік инновацияларға назарды едәуір күшейту, өңірлік (жергілікті) деңгейде бар формальды және бейресми нормаларды, әлеуметтік саладағы ережелер мен дәстүрлерді өмірдің қазіргі заманғы талаптарына сәйкес келтіру;

- қазіргі қазақстандық жағдайда басым көзі мемлекеттік (республикалық және облыстық) бюджет болып табылатын әлеуметтік инвестициялау ауқымының, көздерінің және нәтижелілігінің айқындаушы мәнін қабылдау. Сонымен бірге, бизнес-құрылымдарды ең өткір әлеуметтік мәселелерді шешуге тарту үшін инновациялық тәсілдер қажет;

- өңірлердегі институционалдық өзгерістер тек нақты инновациялық қызметке ғана емес, сондай-ақ кең институционалдық орта құруға, тіршілікті қамтамасыз етудің барлық салаларында азаматтарды шығармашылық қызметке жаппай тартуға бағдарлануы тиіс.

Жаңғырту жағдайларында әлеуметтік саясаттың, оның ішінде өңірлік деңгейдегі әлеуметтік саясаттың орталық буыны мен нысаналы мақсаты адами даму болуға тиіс. Өңірлерде жоғары білікті кадрларды мақсатты даярлау жүйесін құру және өңірлік білім беру саясатының тиімділігін арттырудың тиісті ұйымдық-экономикалық тетіктерін іске асыру қажет.

Жоғары зияткерлік әлеуетпен қатар денсаулық сақтауды басқарудың өңірлік жүйелерін жетілдіруді талап ететін қоғамдық денсаулықтың жоғары деңгейін ұстап тұру жаңғырту мен сапалы экономикалық өсудің маңызды шарты болып табылады. Әлеуметтік міндеттемелерді орындауға байланысты шығыстарды, ең алдымен денсаулық сақтау, білім беру, Мәдени саясат салаларында басым стратегиялық инвестициялар ретінде қарау талап етіледі.

Жаңғырту саясаты "салауатты ұзақ өмір сүру" деп аталатын ең жақсы көрсеткіштерге қол жеткізуге бағдарлануға тиіс, ол үшін денсаулықтың жоғары құндылығын қалыптастыру, саламатты өмір салты мен халықтың профилактикалық белсенділігі үшін жағдайлар жасау талап етіледі. Осыған байланысты келесі тармақтар маңызды мәнге ие:

- біріншіден, қазіргі уақытта Халық денсаулығы мәселелерін тиімді шешу осы процеске азаматтық қоғам институттарын белсенді тарта отырып, ведомствоаралық (функционалдық, сектораралық, салааралық) басқару контекстінде ғана мүмкін болады;

- екіншіден, денсаулық сақтау жүйесіндегі негізгі буын бастапқы буын, алғашқы медициналық-санитарлық көмек болып табылады, ол ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады, оның негізгі функциясын орындайды және оның орталық буыны болып табылады. және қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының бүкіл процесі [3].

Қорытынды. Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту ұлттық мүдделер жүйесін, қоғамдық дамудың мақсаттары мен басымдықтарын, Қазақстан

экономикасын қайта құру проблемаларын, оның институционалдық құрылымын және әлеуметтік-экономикалық саясаттың мазмұнын қамтитын өзара байланысты бағыттар кешенін білдіреді. Сондай –ақ, елдің әлеуметтік-аумақтық ерекшеліктерін егжей-тегжейлі ескерусіз жаңғыртуды жүзеге асыру "жаңғырту әсерлерінің" біркелкі бөлінбеуіне әкелуі мүмкін, бұл аумақтардың дамуындағы қазіргі сәйкессіздіктермен салыстырғанда одан да үлкен және елдің әлеуметтік-экономикалық кеңістігінің одан әрі гетерогенділігіне әкеледі.

Аймақтарды әлеуметтік-экономикалық жаңғырту процесін басқару стратегиялық, тактикалық және жедел түрлерін қамтитын және үнемі жүргізілетін мониторингке негізделген көп деңгейлі жоспарлау жүйесін қалыптастыру арқылы қамтамасыз етіледі.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік институтының өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелерді жаңғырту міндеттерін іске асырудағы рөлі мен орнын арттыру, мемлекет пен бизнес әріптестігінің тиісті тетіктерін әзірлеу және өңірлерде өңірлік инновациялық жүйелерді құруға және ғылыми-техникалық әлеуетті жаңғырту жөніндегі ұйымдастыру-аспаптық жобаларды іске асыруға сүйенетін білім генерациясының қолайлы ортасын қалыптастыру табысты жаңғыртудың қажетті шарттары болып табылады. Өңірлерді әлеуметтік-экономикалық жаңғыртуды жүзеге асыруда неоиндустрияландыру айқындаушы мәнге ие, оны іске асырудың неғұрлым оңтайлы ұйымдық-экономикалық нысаны мақсатты өнеркәсіптік саясат болып табылады.

Демек, қазақстандық өңірлерде озық шетелдік жетістіктерді де, өзінің ғылыми-инновациялық әлеуетінің мүмкіндіктерін де органикалық пайдалануды көздейтін жаңғырту іс-шараларын жүзеге асыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан-2050 "Стратегиясы akorda.kz
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі аумақтық даму стратегиясы akorda.kz
3. Акаев А.А. О стратегии инновационно-модернизационного развития российской экономики /А.А.Акаев, И.Е.Ануфриев, Д.И.Кузнецов // Моделирование и прогнозирование глобального, регионального и национального развития. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. - С. 178-209.
4. Мыслякова Ю.Г. Особенности становления региональной социально ответственной институциональной политики / Ю.Г.Мыслякова, С.Б.Бронштейн // Экономика региона. — 2011. — № 1. — С. 130-136.
5. "Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы" акционерлік қоғамының ресми сайты kzppr.kz